

Erfarenhetshistoriska perspektiv på nationen

Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (eds.), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, Palgrave Studies in the History of Experience, 392 s., ill., Palgrave MacMillan Champ 2021.

ERFARENHETER OCH KÄNSLOR spelar en avgörande roll i skapandet av nationen – det är den grundläggande premissen i *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*, en antologi sammanställd av Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki och Tanja Vahtikari (Palgrave Macmillan 2021). Utgångspunkten i *Lived Nation* är att nationen inte bara är något som konstrueras tankemässigt, utan också något som levs genom erfarenheter och känslor. Antologin ramas in av begreppet ”levd nation”, som beskriver nationen som en sammanflätning av individuella och kollektiva känslor och erfarenheter. Genom mardrömmar, grammofonskivor och pedagogik kastar antologin ljus på nationens och nationalismens känslomässiga brokighet. I sin helhet öppnar *Lived Nation* för nya metodologier, men lyckas däremot inte riktigt nå det teoretiska djup den gör anspråk på.

Det uttalade målet för *Lived Nation* är att utveckla nya idéer och metodologier som kan användas för att studera nationer ur erfarenhets- och känslöhistoriska perspektiv. Antologin ramas in av en poststrukturalistisk kritik mot en essentialistisk syn på erfarenhet. I stället förstås erfarenheter som kontextuella och bundna till en viss tid, plats och materialitet. *Lived Nation* utforskar den levda nationen i Finland mellan 1800 och 2000 på ett inkluderande sätt, just genom att täcka dessa dimensioner. Temporalitet undersöks till exempel genom läsning av 1800-talstidningar; rumslighet berörs i ett kapitel om urban pedagogik i det efterkrigstida Helsingfors och frågor om materialitet aktualiseras bland annat i ett kapitel om barns erfarenheter av inbördeskriget. Häri ligger antologins styrka: genom dessa infallsvinklar lyckas *Lived Nation* belysa hur nationen på olika sätt formas genom social interaktion, vardagliga praktiker och möten mellan människor, rum och materialiteter.

Eftersom redaktörerna tar tydlig kunskapsteoretisk ställning i det inledande kapitlet förväntar man sig som läsare att bokens författare aktivt kommer arbeta med teorier på olika sätt – testa dem, tänja dem, fördjupa dem och föra kritisk dialog med dem. Enligt redaktörerna är en central utgångspunkt för antologin att erfarenhet betraktas som socialt och kultu-

rellt producerad och reproducerad kunskap. Med hänvisning till bland annat den tyska forskningsinriktningen *Erfahrungsgeschichte* menar man att enskilda individer tillskriver sina erfarenheter mening, att meningarna delas socialt och att erfarenheterna formar och formas av kollektiv och institutionaliserad kunskap. Utgångspunkten för antologin är således att erfarenhet både innebär reproduktion av tidigare historisk kunskap och medveten produktion av ny kunskap. Detta görs tydligt i bokens inledande och sammanfattande kapitel, där olika teorier presenteras mot bakgrund av tidigare forskningsläge.

Det här är dock ett mönster som upprepas i flera av bokens kapitel: teorier presenteras i inledningen och sammanfattningen, men kontakten till teorin tenderar att försvagas eller försvinna i kapitlets analysdel. I sin helhet är *Lived Nation* betydligt starkare metodologiskt än teoretiskt. Jani Marjanen anknyter till exempel knappt till någon uttalad teori i sitt kapitel "National Sentiment: Nation Building and Emotional Language in Nineteenth-Century Finland". Han beskriver visserligen hur han fokuserar på "emotionellt språk", men i kapitlets huvuddel ger han mest ett referat av det känslomässiga innehållet i källmaterialet. Det är således Marjanens metod, det vill säga en slags textanalys av emotionellt språk, som driver kapitlet framåt. Som läsare får jag däremot ingen djupare förståelse för varken erfarenhet som teoretiskt analysredskap i allmänhet, eller för de enskilda historiska aktörernas levda erfarenhet.

Flera av kapitelförfattarna framhåller styrkan i att närma sig erfarenhet genom narrativ läsning. Heini Hakosalo lyckas till exempel i "The Ill(s) of the Nation: The Experience of Tuberculosis in Finland from the 1920s to the 1970s" snyggt ringa in såväl personliga och intima som samhälleliga och kollektiva erfarenheter av tuberkulossjukdom. Även Reetta Eiranen lyfter fram fördelarna med narrativa ingångar i "Personal Nationalism in a Marital Relationship: Emotive and Gendering Construction of National Experience in Romantic Correspondence". I kapitlet utreder hon vad det så kallade nationella projektet kunde innebära i enskilda aktörers vardagliga liv. Jag känner dock inte att Eiranen vägleder mig mot erfarenheten, vilket troligen beror på att det är narrationen – och inte erfarenheten – som ges störst tyngd. Eiranen fokuserar starkt på självnarration, men själva självet som koncept diskuteras eller problematiseras egentligen inte alls, inte heller i förhållande till erfarenhet. En narrativ ingång kan förvisso betraktas som en teoretisk ingång, men i Eiranens kapitel handlar poängen snarare om hur narration kan användas som *metod* för att komma närmare erfarenheten – medan den teoretiska utgångspunkten och själva diskussionen kring vad erfarenhet *är* eller *förstås som* uteblir.

De teoretiska svagheter som i antologin i allmänhet bottnar just i att erfarenhet som teoretiskt koncept förblir tämligen diffust och odefinierat.

Situationen är värre när det gäller begreppen ”känslor” och ”självet”, som praktiskt taget inte definieras alls. Det är på sätt och vis ironiskt, eftersom *Lived Nation* ändå i mina ögon för en lyckad historiografisk dialog och nyanserad diskussion kring vad erfarenhetshistoria är. Däremot ger man inte diskussionen kring själva erfarenhetsbegreppet lika mycket utrymme. Trots att erfarenhet skulle kunna bli föremål för en djuphavsexpedition, rör man sig mestadels kring begreppets kustområden. Jag har viss förståelse för detta: det hade knappast varit ändamålsenligt, eller möjligt, att utgå från samma universella definition av erfarenhet. Kanske är tanken att den teoretiska förståelsen för erfarenhet är något som växer fram i takt med läsningen, kanske är summan av de fynd som görs genom metoderna det som definierar erfarenhet. Kanske låter jag min anala naturvetenskapliga sida ta för stor plats, men jag har likväl svårt att köpa att ett så centralt begrepp – som inte bara är utgångspunkten för boken, utan för ett helt forskningsfält – inte skulle kunna anta fast form.

Om erfarenhetsbegreppet i sin kärna aldrig är något annat än dimma, uppstår nämligen ett problem beträffande begreppets relevans. För om erfarenhet bara är ”allt” – eller aspekter av ”det som levs”, såsom kön, ålder och klass – vad är det då som gör erfarenhet så speciellt, inte minst i förhållande till nationen? Varför bör i så fall perspektivet i boken betraktas som erfarenhetshistoriskt, och inte ”bara” som till exempel genus- eller socialhistoriskt? Det ena måste inte utesluta det andra, men det är tidvis svårt för mig som läsare att uppfatta skärpan i erfarenhet som teoretiskt koncept. Framför allt blir det svårt för mig att övertygas om att boken verkligen konsekvent håller sitt löfte om att utveckla nya idéer.

Det finns dock några undantag. Bokens stora stjärna är utan tvekan Ville Kivimäki, som i kapitlet ”Nocturnal Nation: Violence and the Nation in Dreams during and after World War II” på ett fantastiskt sätt utforskar den levda nationen genom drömmar. Kivimäki är orädd när han, med hänvisning till Peter Burke, Reinhart Koselleck och Irina Paperno, studerar drömmar som en dynamisk relation mellan innehållet i drömmarna, den individuella erfarenheten och kulturen runtomkring. När Kivimäki skriver om sömnförhållandena under och efter andra världskriget – om människor som skriker om nätterna och rullar runt i sina sängar, om soldater som håller sig vakna med hjälp av kaffe, amfetaminer och koffeintabletter, om ångesten inför att sova, om att ständigt kastas tillbaka till kriget om nätterna, om att förlora och återta sitt aktörskap genom sina drömmar – kommer man under huden på såväl den individuella som kollektiva erfarenheten. Kivimäki är vass och vacker när han beskriver hur han, i stället för att skilja mellan dag och natt, rör sig i skymningen och gryningen. Det är då jag känner att jag tar del av erfarenhetshistoria när den är som bäst. I kapitlet upplöses dikotomin mellan teori och empiri: varken teori eller

metod dominerar, utan Kivimäki låter dem smälta samman till en större vetenskaplig-sympatisk inställning, som sträcker sig bortom de traditionella ramarna. Det är nog just det som tillåter honom att komma så nära.

Den andra vinnaren är Heikki Kokko, som med sitt kapitel ”Temporalization of Experiencing: First-Hand Experience of the Nation in Mid-Nineteenth Century Finland” ger mig den teoretiska tillfredsställelse jag är ute efter. I sin läsning av bonden Johan Hänninens brev till olika tidningar teoretiserar Kokko temporalitet på ett verkligt spännande sätt. Genom Benedict Andersons teori om föreställda gemenskaper och horisontell samtidighet argumenterar Kokko för att erfarenheten av nationen under 1800-talets senare hälft byggde på en förändring i erfandets strukturer. Vidare använder sig Kokko skickligt av Kosellecks teori om erfarenhetens sediment. Teorin beskriver erfarenhet som något som både sker i nuet och som har skett i det förflutna. I erfarenheten är flera lager av individuella och gemensamma erfarenheter närvarande samtidigt. Dessa erfarenhets-sediment utgör grunden för hur vi bemöter och tolkar våra erfarenheter och påverkar därmed hur vi strukturerar och konstruerar vår verklighet. Det snygga med Kokkos val av teorier är inte bara att de är intressanta för själva tolkningen – de erbjuder också en ny syn på temporalitet. Om man utgår från att det förflutna är närvarande i nuet och att förfluten erfarenhet kan rekonstrueras, förändrar det premisserna för oss historiker. Det förflutna blir då tillgängligt för oss på ett nytt sätt. Kokko försäkrar således (erfarenhets-)historiker om att de inte behöver vara rädda för att bli för teoretiska.

Det finns också några bubblare. I ”Red Orphans’ Fatherland: Children in the Civil War of 1918 and Its Aftermath” undersöker Mervi Kaarninen hur barn vars föräldrar tillhört den röda sidan i inbördeskriget erfor nationen och fosterlandet under och efter kriget. Kaarninen använder sig av konceptet emotionella gränsområden (*emotional frontiers*) och väver in såväl rumsliga som materiella aspekter i sin skildring av barns erfarenheter. Röster som inte blivit hörda tidigare blir plötsligt hörda när Kaarninen analyserar gator och klassrum som mångbottnade arenor. Kapitlet tar till exempel fasta på vad julgranen i skolan betydde för barn som inte hade en julgran hemma och på hur barn kunde uppleva kläder som stigmatiserande. Antti Malinen och Tanja Vahtikari närmar sig också barns erfarenheter genom emotionellt och nationellt laddad pedagogik i ”Feeling the Nation through Exploring the City: Urban Pedagogy and Children’s Lived Experiences in Postwar Helsinki”. Malinen och Vahtikari lyfter fram helt nya perspektiv genom att inkludera barnteckningar som källmaterial. Med hjälp av källmaterialet pekar de på hur nationen reproducerades av och för barn genom ideologi, materiella och rumsliga möten och genom vardagliga praktiker i skolan. När det gäller användning av okonventio-

nellt källmaterial förtjänar också Marko Tikka och Sami Suodenjoki ett omnämmande. I ”Divided Nation on Records: The Transnational Formation of Finnish Popular Music During the Gramophone Fever” utnyttjar de kataloger från skivbolag för att studera hur populärmusik påverkade människors erfarenhet av nationen. Tikka och Suodenjoki utreder på vilka sätt människor som lyssnade på samma skivor samtidigt runt om i landet formade en erfarenhetsgemenskap (*community of experience*) under 1920-talets senare hälft. Tikka och Suodenjoki menar att populärmusik ingick i de vardagliga praktiker genom vilka människor erfor och levde ut nationen.

De starkaste kapitlen i *Lived Nation* enas med andra ord av två faktorer: det är de kapitel som bäst integrerar teori och metod, eller rent av tar sig förbi den här indelningen, och det är de kapitel som kommer närmast kroppen. Det är synd att boken som helhet inte fokuserar på detta. Kanske beror det på något slags oro för att akademiska teorier skapar distans till den levda erfarenheten. Men jag upplever situationen tvärtom. Jag känner nämligen att ett diffust erfarenhetsbegrepp skapar ett slags hinna mellan mig och de historiska aktörerna. Eftersom jag saknar riktning och grepp kommer jag liksom inte riktigt in, jag känner inte den där närvaron och glöden i bröstet som jag gör när jag kommer någon verkligt nära – med undantag för när jag läser kapitel som Kivimäkis eller Kokkos. I dessa kapitel behöver jag inte välja det breda eller det smala, mikro eller makro, upp eller ner, abstrakt eller konkret. Jag vägleds att tänka bortom de traditionella gränserna mellan teori och empiri – jag får båda, och något helt nytt, samtidigt.

En av antologins största styrkor är som sagt den breda inkluderingen av temporalitet, rumslighet och materialitet. När jag läste ovannämnda stjärnkapitel blev jag dock girig och insåg att jag saknar en fjärde dimension: nämligen kroppslighet. Det finns stor potential i ett perspektiv som inkluderar kroppen som en del av den levda nationen, något som bara berörs ytligt i antologin men som jag hoppas att jag kommer kunna läsa mer om i framtiden. Kroppslighet skulle, i likhet med Kosellecks teori om erfarenhets sediment, kunna blotta historisk erfarenhet i nuet. Jag har till exempel känt hjärtat banka i bröstet efter en mardröm, jag har känt glädjen i min kropp när jag lyssnat på musik som betytt något för mig och när jag hållit i en penna och tecknat som barn. Jag har inte erfarit i samma kontext som de historiska aktörerna, men jag kan ändå ha en koppling till deras erfarenheter genom min egen kropp. Jag kan till exempel rent perceptuellt höra samma musik som människor lyssnade på under 1920-talet, eller fysiskt ha ont i huvudet efter en sömnlös natt på samma sätt som en soldat. Jag kommer nära någons erfarenhet utan att jag för den sakens skull gör anspråk på att den är min. Det är helt klart min anala naturvetarsida som

talar igen, men neurovetenskapliga och biologiska perspektiv skulle med fördel kunna användas sida vid sida med de sociala och kulturella, för att ytterligare fördjupa förståelsen för nationen som levd erfarenhet.

Sammanfattningsvis synliggör *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000* hur nationen formas av levda erfarenheter och vardagliga praktiker. Antologins bidrag till det erfarenhets- och känslöhistoriska fältet är framför allt metodologiskt, inte minst när det gäller läsning av källor, medan de teoretiska diskussionerna hamnar i skymundan. Antologin öppnar för en ny läsning av temporalitet, rumslighet och materialitet, och visar att även icke-textuella källor kan fördjupa vår förståelse för nationen. Författarna visar till exempel hur muntliga och visuella källor kan användas för att föra fram röster som inte hörts tidigare. Genom begreppet levd nation öppnar antologin för framtida diskussioner kring levd erfarenhet och kring erfarenhetshistoriens betydelse för studiet av nationer och nationalism.

Lotta Storbacka